

Béres L. Attila

A konferencia előadói és hallgatói is örmény hagyományt őriztek

(1. rész)

Hatalmas érdeklődés mellett rendezték meg április 5-én és 6-án „A kulturális transzfer lehetőségei – Örmények Közép- és Kelet-Európában” című nemzetközi tudományos konferenciát az Országos Széchényi Könyvtár Dísztermében. A konferencia aktualitását az örmény könyvnyomtatás 500. évfordulója adta meg. A két-napos rendezvénysorozat előadóit és résztvevőit, köztük a hazai magyarörmény közösség, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, a Fővárosi Örmény Önkormányzat, Budapest számos kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzatának képviselőit Dr. Boka László (OSZK) tudományos igazgató köszöntötte. A konferencia tudományos titkára Dr. Kovács Bálint volt.

Az OSZK méltó módon ünnepelte a könyvtörténeti évfordulót, amely Hakob Meghapart nyomdász első teljesen örmény betűkkel nyomtatott könyvének, az Urbatagirneknek (Péntekkönyv) 1512/1513. évi kiadásához kapcsolódott. Egy nemzetközi konferenciát szervezett a Kárpát-medencei örménység történeti, kulturális, művelődéstörténeti értékeinek szakmai értékelésére. Az első nyomtatott örmény könyv félévezredes időtartamára való emlékezés pedig alkalmat nyújtott arra is, hogy az erdélyi és a magyarországi örménység kultúráját, és magyar kulturális vonatkozásait egy nagy kiállításon bemutassák a két szomszédintézmény összefogásával, illetve a lipcsei intézmény szakmai támogatásával. (A Távol

Dr. Boka László, az OSZK tudományos igazgatója (Fotó: Kabdebó János)

Dr. Kovács Bálint, a konferencia és a kiállítás kurátora (Fotó: Kabdebó János)

Pál Emese, a kiállítás kurátora (Fotó: Balogh Jenő)

az Araráttól – Örmény kultúra a Kárpát-medencében c. kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban szeptember 15-ig látogatható.) A konferencián öt szekcióban, a művelődéstörténet, egyháztörténet, irodalom, történelemtudomány, kulturális antropológia, szociológia és művészettörténet kutatóinak az előadásait hallhattuk. Fényképes beszámolóinkban az előadások tömörített tartalmát is közreadjuk.

A plenáris nyitóelőadást Prof. Stefan Troebst, a Kelet-Közép-Európa történetét és kultúráját kutató lipcsei intézet (GWZO) vezető professzora tartotta „Az örmények globális kereskedelmi hálózata a koraiújkori Kelet-Közép-Európában” címmel. Az egész világra kiterjedő családi alapú örmény kereskedelmet mutatta be térképeken, a tranzit területeket, a folyami-, tengeri-, valamint a szárazföldi útvonalakat és kereskedelmi célpontokat, örmény diaszpóra centrumokat. Megismertük az örmény kereskedelem történeti kialakulását, az örmény kereskedőknek a svéd királlyal történt levelezését, a lengyel, litván, finn, orosz kereskedőkkel folytatott kereskedelmi versenyt, a luxus termékek útvonalát Európáig, Fülöp-szigetekig, Fokvárosig és Mexikóig, az örmény diaszpórák kialakulását, és hogyan őrizték az örmények a selyemhernyók termesztési titkait. Megtudtuk, hogy a lipcsei intézet méri fel az erdélyi örmény kereskedelmi könyvek fajtáit, és kutatja, milyen volt a kereskedelmi gyakorlat a világon. Az előadó azt is kifejtette, hogy mi az örmény kereskedő cégek sikerének titka, miért működött jól a rendszer, és hogy további kutatást igényel még az Északi területek és Erdély kapcsolata, valamint hogy miért következett be a kereskedelmi hálózat összeomlása.

A nyitóelőadást követően a Művelődéstörténet szekcióvezetője, Kontler László

Prof. Stefan Troebst (Fotó: Balogh Jenő)

Armenuhi Drost-Abgarjan (Fotó: Kabdebó János)

Perger Péter (Fotó: Kabdebó János)

ló (CEU Budapest) mutatta be Armenuhi Drost-Abgarjan (Martin-Luther-Universität, Halle-Wittenberg), aki „Az örmény apostoli egyház 1500 éves himnáriuma a nyomtatástörténet perspektívájából” című előadásában elmondta, hogy a Saragán a keleti kereszténység irodalomtörténeti mérföldköve, fontos a szerepe a szájhagyományban terjedő szövegek megőrzésében. A XIII. században jött létre, háromezer himnuszt tartalmazott, a XV. században lezárták. A saragánok nem teológiai írások, van irodalmi, művészeti és történelmi értékük is. A gyűjtemény evangéliumként szerepel, kinyilatkoztatás, énekekben bemutatott himnológia. Sok szöveg elveszett, de így is több mint 750 saragán maradt fenn. A himnárium az örmény Biblia előtt, 1664-ben megjelent első örmény nyomtatott könyv. Nyomdatörténetben ismert, hogy Misztótfalusi Kis Miklós fontos tevékenységet végzett Amszterdamban 1680 és 1689 között az örmény könyvnyomtatás területén. Schütz Ödön vizsgálta a saraknoc kiadásokat. A saragánokat az örmény egyház liturgiájában folyamatosan használják, az örmény egyház zoltárait tartalmazza.

A következő előadó az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, Perger Péter „Misztótfalusi örmény betűi” című értekezésében a magyar és örmény kultúra találkozásának különleges eseményének

A konferencia információs táblója (Fotó: Balogh Jenő)

értékelte, hogy a XVII. századi magyar betűmetsző, Misztótfalusi Kis Miklós nyomdabetűket készített az amszterdami örmény nyomda számára. Misztótfalusi élettrajzának ismertetése után az előadó elmondta, Schütz Ödön és Haiman György vizsgálatai nyomán alapos tipográfiai vizsgálatokat végzett Misztótfalusi betűmetszői, nyomdászati tevékenységéről, a himnáriumban 1685-ben már meglévő örmény betűíról. A dokumentumok-

ból és a téma kutatóinak megállapításaiból biztos, hogy Misztótfalusi bolor (szöveg), majuszkulár, álló- kurzív és nort betűi az amszterdami nyomdából kerültek később Velencébe. A következő századokban is számon tartották Misztótfalusi örményeknek tett nyomdai szolgálatait.

A Krakóból érkezett *Krzysztof Stopka* (Zakład Historii, Os'wiaty i Kultury), a „*Gente Armeni natione Poloni: A 19. századi galíciai örmények identitása*” című előadásával, felkészültségével lenyűgözte a hallgatóságot. Kutatása szerint a galíciai kétszáznegyven ezer örményből a XIX. század végére Lembergben mintegy 1700 örmény maradt. Az örmény identitás magatartásbeli stratégiája a katolikus egyház és a lengyel nemzet érdekeinek figyelembe vételével történt. Az örmény érsek lengyelekhez írt levelében hiányolja az identitás lényegét, a kapcsolatot az óházával. Az 1887-es kongresszuson az örmény irredentizmus az orosz II. Sándor cár külpolitikájának része. Galíciába J. Theodorovics örmény érsek 1911-ben Törökországból hozat örmény papokat. Az örmény integráció meghatározó, az örmény értelmiség identitása elbukik a lengyel politika, a „lengyelesedés” miatt, de az etnikai

hagyományok és az örmény katolikus rítus megmaradnak. A zenészek, írók, művészek pedig újraélesztették az örmény motívumokat. A lengyelekkel való házasságban az örmények nem távolodtak el a gyökerektől, az átmenet hatékony. A galíciai örmények 1980-ban megrendezett találkozóján az örmény identitás a lengyel nemzetudattal együtt jelentkezik.

A kávészünetet követően *Az Egyház és teológia* szekcióvezetője, *Fröhlich Ida* (Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK) konferálta fel a következő előadót. *Nagy Kornél* (MTA-BTK-TTL) „*Egyházi unió, katolizáció, rekatolizáció, latinizáció. Az egyházi unió mint integrációs példa az erdélyi örmények esetében*” című előadásának szerkesztett változatát a füzetek 26–31. oldalán közöljük. Előadásából kiemelem, hogy míg Lengyelországban az örmények nagyobb száma miatt az örmény egyházi hagyományok megmaradtak (örmény nyelvű mise, liturgia reform), addig Erdélyben az egyházi unió az apostoli szentszék szentszögéből sikeresnek bizonyult, *Oxendio Virziresco* (Verzár Oxendiusz)

püspök működése alatt végbement az erőltetett latinizáció, az örmény identitás háttérbe szorult. Az erdélyi apostoli örmény egyház csatlakozott a római katolikus egyházhoz.

Bernből érkezett a fiatal *Miriam Kartashyan* (Universitat Bern, Theologische Fakultät), aki „*Az Örmény Katolikus/Római Katolikus Unió (1742) és a nyugati, valamint keleti kapcsolatai*” című előadásának lényege hogy a kettészakadt Örményországban az oszmán, illetve perzsa fennhatóság alatt az örmények katolicizálása elszakadást jelent az örmény apostoli egyháztól és az örmény népcsoport identitásától is. Politikailag hibás lépés, mert nincs egység. A római katolikus misszionáriusokat kiltják az örmény plébániákról és templomokból. A büntetések, üldöztetések, erőszak (lefejezés), Róma részéről pedig a kényszerterítések, felkelések szítása fenntartja a konfliktusokat, ami érdeke a franciáknak (XIV. Lajos), illetve az oroszoknak (I. Péter). Az oroszok befolyást szereznek a török területen élő örmények felett. 1724-ben felosztják az örmény területeket. Konstantinápolyban elindul az apostoli örmény egyházi könyvkiadás. A feszültségek feloldá-

Bernből érkezett a fiatal *Miriam Kartashyan* (Fotó: Balogh Jenő)

A konferencia közönsége (Fotó: Balogh Jenő)

sára egy francia diplomata javaslatára örmény templomot építenek Libanonban. Nyugat-Örményországban stabilizálódik a helyzet, Brahama Mirjam örmény érszek a római egyház mellé állt, kapcsolatba lépett a kilikiai patriarchával. Kolostorokat vett át az apostoli egyház. 1742-ben XIV. Benedek pápa idején az örmény patriarcha áttette székhelyét Libanonba, 1826-tól Örmény Katolikus Egyház néven szerepel.

A konferencia tudományos titkárát, Dr. Kovács Bálintot már többször hallottunk a Fővárosi Örmény Klubban is. Az OSZK-ban rendezett tudományos konferencián „A 17-18. századi örmény misztiók hálózatelméleti kutatásainak kérdései és lehetőségei” címmel tartotta meg előadását. Kutatásában a szociológiai módszerek segédeszközök az adatok értelmezéséhez.

Folytatjuk

Szathmáry István Pál

Örmény kincsek bűvöletében

Megmaradás és értékteremtés a Kárpát-medencében

A kultúra megtartó erejéről és az értékteremtés évszázadairól szól mindenekelőtt a Távol az Araráttól – Örmény kultúra a Kárpát-medencében című gazdag és nemzetközi összehasonlításban is kivételes kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban.

Lát-hatás

Már a kiállítás legelején szimbólumok erejében bóklászunk: az Ararát-hegy mint örökös viszonyítási pont és a mindenkori menedék jelképe tűnik elő, beljebb pedig díszes utazóládák emlékeztetnek az örmények több évszázados bolyongásaira, az újrakezdések közepette sem megtorpanó anyagi és szellemi gyarapodás időszakára.

Az örmények hagyományörzése számunkra is példaértékű lehet, ahogy arra még a kiállítás megnyitóján hívta fel a figyelmet Németh Zsolt külügyi államtitkár. Ahogy fogalmazott: az örmény diaszpórák példája mutatja, hogy a nyelvvesztés nem jár feltétlenül a kultúra és az identitás feladásával.

Számos erdélyi település és magyar főváros történelmében hagytak nyomot az elsősorban szorgos kereskedőként és kéz-

művesként dolgozó örmények, akik magukkal hozták sajátos vallási tradíciójukat is; a kiállítás többek között erre a kultúrkincre irányítja a figyelmet. A kegytárgyak, vallási témájú festmények mellett az önazonosság megtartásában kiemelt szerepet játszó armenizmus dokumentumai, valamint a budapesti örmény diaszpóra tárgyi emlékei is figyelmet érdemelnek.

A két nép együttélésének hosszú időszaka számos kapcsolódási pontot kínál. A rendezők külön termet szenteltek például az 1848-49-es szabadságharc örmény származású hőseinek. Az örmények ugyanis a kisebbségek között a létszámukhoz képest a legmagasabb arányban vettek részt a harcokban a magyarok oldalán, és olyan történelmi hősökkel gyarapították a nemzeti emlékezetet, mint Lázár Vilmos

honvéd ezredes vagy Kiss Ernő honvéd altábornagy. A kiállítás arra is felhívja a figyelmet, hogy az első világháborút megelőzően az örmények aránya alig érte el a fél százalékot, mégis több minisztert, számos parlamenti képviselőt, mi több, egy miniszterelnököt (Lukács László 1912-től 1913-ig) is adtak az országnak, nem beszélve azokról, akik kulturális teljesítményükkel járultak hozzá az ország szellemi életének gazdagításához, elég csak példaként említeni a zeneszerző Kacsóh Pongrátot vagy a világhírű fotóst, Brassait.

Az örmény kultúra sokszínűségét bemutató tárlatnak egy fontos évforduló is apropót szolgáltat: világszerte 2012-13-ban emlékeznek meg az örmény könyvnyomtatás 500. évfordulójáról. Hakob Meghapart nyomdász 1512-13-ban adta ki az első teljesen örmény betűkkel nyomtatott könyvet, az Urbatagiriket (Péntek-

könyv). Éppen ezért a Budapesti Tavasz Fesztivál során megvalósuló tárlaton a történelem első keresztény államát létrehozó örménység írásos kultúrájának ismertetése is hangsúlyos szerephez jut. Az örmény ábécészkönyvtől a XVIII. századból származó tudományos kiadványon át a világ legelső nyomtatott örmény–latin szótárának egyik példányáig számos könyvészeti ritkaság kapott helyet a kiállításon.

A Kovács Bálint és Pál Emese által rendezett, szeptember 15-ig nyitva tartó tárlat legrégebbi egyházművészeti tárgyai és könyvei XVIII. századi erdélyi örmény templomok gyűjteményeiből származnak, és eddig nem szerepeltek egyetlen nemzetközi kiállításon sem.

(Távol az Araráttól – Örmény kultúra a Kárpát-medencében. Budapesti Történeti Múzeum)

(Magyar Nemzet, 2013. április 17. Kultúra)

Távol az Araráttól – Örmény kultúra a Kárpát-medencében

Budapesti Történeti Múzeum

Meghívó

A Fővárosi Örmény Önkormányzat **ingyenes csoportos tárlatlátogatást** hirdet a magyarörmény közösség részére tárlatvezetéssel a *Távol az Araráttól – Örmény kultúra a Kárpát-medencében* c. kiállításra az alábbi időpontokban:

Május 11. szombat de. 10 órai találkozással,

Május 29. szerda de. 10 órai találkozással a Budapesti Történeti Múzeum (Budavári Palota) előcsarnokában.

Egy csoportban max. 25 fő vehet részt, ezért kérjük e-mail (magyar.ormeny@t-online.hu), vagy telefoni (201-1011) visszajelzésüket, megadva nevüket és elérhetőségüket, így regisztrálásra kerülnek. Ha betelt a létszám, visszajelzünk azzal, hogy a másik csoportban elsőbbséget élvez. Kellő jelentkező esetén később újabb csoportokat is indítunk. Kérjük, hogy jelezze vissza, ha nem tud a már regisztrált időpontban megjelenni, hogy mást még tudjunk értesíteni.

A kiállítás szeptember 15. napjáig látogatható.

Dr. Issekutz Sarolta elnök